

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI (SAL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

NOFEMERE 2010

LIMPOPO

MEPUTSO: 120

NAKO: 2½ diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 15.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO tše NNE, e lego ya A, ya B, ya C le ya D.

KAROLO YA A:	Tekatlhaloganyo	(30)
KAROLO YA B:	Kakaretšo	(10)
KAROLO YA C:	Thutapolelo le Tšhomišopolelo	(60)
KAROLO YA D:	Dingwalo	(20)

2. Bala dipotšišo KA MOKA ka tlhokomelo.
3. Araba dipotšišo KA MOKA.
4. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
5. Thalela fao karolo e felelago gona.
6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
7. Tshela mothalo mafelelong a karabo ye nngwe le ye nngwe.
8. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.
9. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO 1**

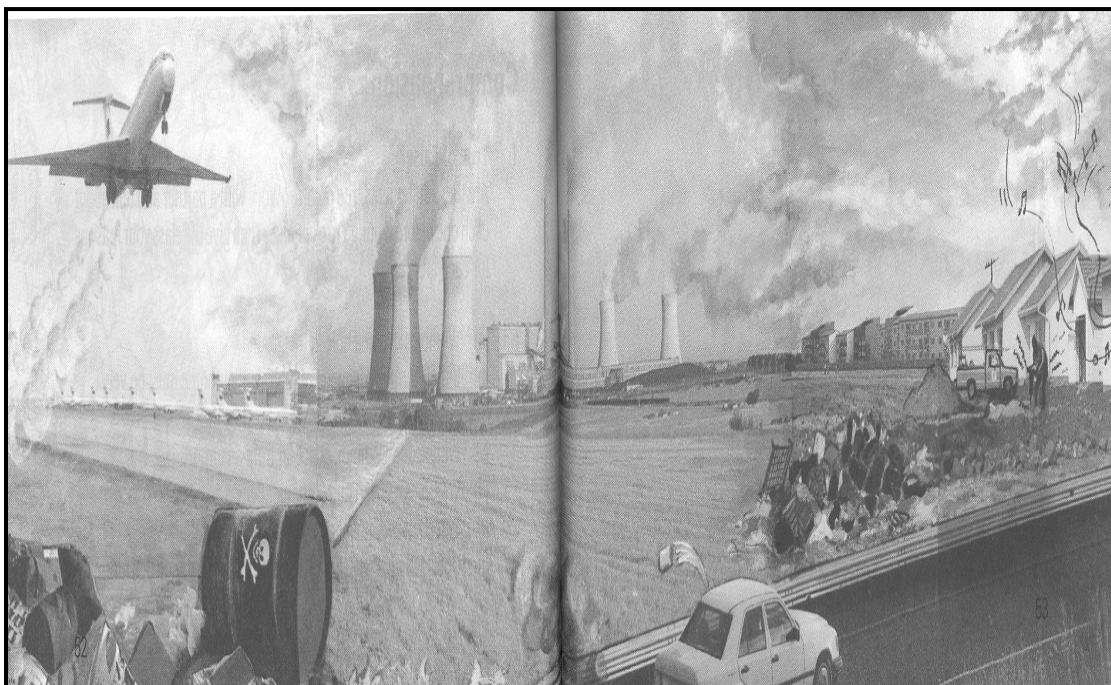
1.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

- 1 Afrika-Borwa e fa bafsa dibaka tša go itšwetša pele. Ka lebaka la tokologo bafsa ba kgona go dira dilo tše ba di ratago. Mmušo o leka ka maatla go bona gore dienywa tša tokologo di hola bafsa ka moka. Se se hlobaetšago mmušo ke go bona bafsa ba sa be le bokamoso bjo bobotse.
- 2 Le ge mmušo o tseba gore bokamoso bja bafsa bo matsogong a bona, o leka ka maatla go kaonafatša maphelo a bona. Wona o hlomile makgotla a go amana le merero ya bafsa a bjalo ka boUmsombomvu, Sekhwana sa Bosetšhaba sa Bafsa, le a mangwe.
- 3 Bafsa bao ba nyakago go tšwela pele mererong ya ekonomi le leago ba ka dira dikgopelo go hwetša thekgo ya mašeleng go makgotla ao. Se ba swanelwago ke go se laetša dikgopelong tseo ke mohuta wa kgwebo ye ba e ukamago, ka fao mašeleng ao a adimiwago a yago go šomišwa ka gona, le go laetša ka fao kgwebo yeo e tšilego go fokotša tlhokego ya mošomo ka gona.
- 4 Ka dithekgo tše, bafsa ba mmalwa **ba tsogile** mola ba bantši ba sa tlogetšwe ka ntle. Phatlalatšo ya tshedimošo e sa le bothata bjo bogolo. Go bao **ba topago tša fase** ebile ba dula magaeng ga go bonolo go hwetša tshedimošo ka dibaka tša go swana le tše.
- 5 Go rarolla tlhaelelo ya tshedimošo go bafsa ba, ka moka bao ba amegago ba swanelwa ke go tšwa ka diofising go yo nyaka bafsa fao ba lego gona, ba ba kgothaletše go ipopa dihlopha gore ba tle ba kgone go holega bjalo ka sehlopha. Tšhomišano ke selo se se ka dirago gore batho ba tšwele pele bjalo ka seboka. Le mo dithutong ge baithuti ba šoma bjalo ka sehlopha ba hlakantšha dikgopolo, ba kgona go tšwa ka dikarabo tša go kwagala.
- 6 Ntle le thekgo ya mašeleng mmušo o aba dipasari go baithuti bao ba tsomago go tšwetša dithuto tša bona pele. Bao ba dirago dithuto tše di hlaelelago bašomedi mo lefapheng la mešomo, ba hwetša thekgo ye kgolo. Makala a praebete le ona **a tsentšha letsogo** go dira gore bokgoni bo oketšege mo nageng. Le ge go le bjalo, baithuti ba swanelwa ke go ba baithuti ba nnete, ba šome ka maatla, ba se tšhabe go dira dithuto tša bothata, ba tlogele go dira dilo tše di tlogo ba ntšha tseleng.

[Sengwalo sa boitlhamelo]

- 1.1.1 Go tšwa temaneng ya mathomo, ke eng seo se hlobaetšago mmušo? (1)
- 1.1.2 Go tšwa temaneng ya boraro, efa dintlha tše THARO tšeo bafsa ba swanetšego go di laetša ge ba kgopela thekgo ya mašeleng go tšwa go mmušo. (3)
- 1.1.3 Fetola ka NNETE goba MAAKA.
- (a) Ka Leano la Kgwebo le le kgotsofatšago, sehlopha sa bafsa se ka hwetša thekgo ya mašeleng. (1)
- (b) Dipasari di fiwa baithuti ba go kgona fela. (1)
- 1.1.4 Hlaloša mebolelwana ye e kotofaditšwego go ya le ka mo e dirišitšwego mo temaneng. (6)
- 1.1.5 Ge nkabe o le mmušo, wena o be o tla thuša bafsa bjang mabapi le tša go iphediša? (1)
- 1.1.6 Na o dumelelana le kgopolo ya gore bokamoso bja naga bo ka matsogong a bafsa? Efa lebaka. (2)

- 1.2 Lebeledišiša seswantšho se se latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

[Inthanete]

- 1.2.1 Go tšwa seswantšhong efa dilo tše THARO tšeo di tšhilafatšago tikologo. (3)
- 1.2.2 Efa bothata bja go hlolwa ke tšhilafatšo ya tikologo. (2)

- 1.2.3 Fetola ka NNETE goba MAAKA.
Tikologo ya go tšhilafala e ama dimela le diphoofolo gampe. (1)
- 1.2.4 Hlaloša kotsi ya go hlolwa ke tše di latelago:
(a) Muši. (2)
(b) Ditšhila tša go phatlalala le naga. (2)
- 1.2.5 Ka ntle le tšhilafatšo yeo e tšwelelago mo seswantšhong, ke eng se sengwe se o bonago se oketša mathata a tikologo? (2)
- 1.2.6 Na Mmušo wa Selegae o ka fokotša bjang bothata bja tšhilafatšo? (1)
- 1.2.7 Efa maikutlo a gago mabapi le batho ba go lahlela matlakala gohle. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO 2**

Akaretša temana ye e latelago ka mantšu ao e ka bago a 50 – 60.

Mogopo wa Lefase wa Kgwele ya Maoto o fetile. Go be go thabiša go bona baeti ba go tšwa dinagakgole ba tlile Afrika-Borwa. Mapatlelong go be go phela go tletše, batho ba ipshina ka go boga dipapadi. Maafrika-Borwa a bontšhitše Bafana Bafana thekgo ya go kgotsofatša. Le ge ba se ba thopa sefoka dipapading tše, taba ke gore ba emetše Afrika-Borwa dipapading tša Bodišhabatšhaba.

Maafrika-Borwa a laeditše maitshwaro a mabotse ka nako yela ya Mogopo wa Lefase. Batho ba bantši ba be ba tšhoga gore bosenyi bo tlo golela godimo ka nako yela gomme bja senya sebaka se Afrika-Borwa e bego e se humane. Batho bao ba bego ba etetše Afrika-Borwa ba sa bolela ka khutšo le lerato tšeo di renago ka nageng ye. Mongwe le mongwe o duma ge Afrika-Borwa e ka tšwela pele go ba naga ya go retwa le go ratwa ke batho.

Mogopo wa Lefase wa Kgwele ya Maoto o godišitše ekonomi ya naga ye. O tlogetše Afrika-Borwa e le naga ye botse ya go ba le dilo tša maleba tšeo badudi ba di nyakago. Ditsela di lokišitšwe, mapatlelo a agilwe ka leswa mola mangwe a kaonafaditšwe. Borakgwebo le bona ba be ba eya godimo le fase ka nako yela gore le bona ba hwetše tšhelete.

[Boitlhamelo]

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO 3**

Badišiša temana ye gore o arabe dipotšišo tša go e latela.

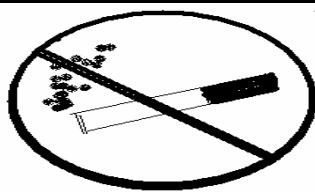
Pefelo ya Badimo ke kanegelo yeo e nago le melaetša ya sepolitiki le ya histori ya morafe wa Mpodomise. Kanegelo e re anegela ka morwa wa kgoši, e lego Zwelenzima yoo a ilego a swanelwa ke go tlogela dithuto tša gagwe Yunibesithing ya Fort Hare go tla go tšea bogoši bjoo bo bego bo swerwe ke malomeagwe. **Ka ge a tsene sekolo** go fihla kgole, maikemišetšo a gagwe a go tliša Sekgowa a ile a mo thulantšha le maloko a setšhaba. Pušo ya gagwe e ile ya tliša ntwā nageng ka ge batho ba be ba tlwaetše go bušwa ke batho ba go rata setšo.

[Inthanete]

- 3.1 Ngwala mantšu a a kotofaditšwego ka lebaka la lebjale. (2)
- 3.2 Tsopola mehlala ye MEBEDI ya lešalašupi la kgato ya bobedi go tšwa temaneng. (2)
- 3.3 Ngwala lefoko le le thaletšwego ka tirwa. Thoma lefoko leo ka tsela ye:
Ntwa ... (2)
- 3.4 Ngwala lešala le le ka dirišwago sebakeng sa leina le le thaletšwego. (1)
- 3.5 Ngwala lefoko le ka kganetšo: Batho ba go rata setšo. (2)
- 3.6 Ngwala khutšofatšo ya lentšu le: Yunibesithing ya Fort Hare. (1)
- [10]**

POTŠIŠO 4

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

Temošo go batho ba go fola sekerete.

1. Go kgoga motsoko go ka senya maswafo a gago.
2. O se ke wa fola kgauswi le bana.
3. Ge o kgoga o ka ama **batho bao ba lwalago** gampe.

[Boithamelō le Inthanete]

4.1 Lebantšha mantšu a ditlhalošo tša go swana:

4.1.1 Fola (i) Phafoša (1)

4.1.2 Temošo (ii) Kgoga (1)

4.1.3 Kgauswi (iii) Hleng (1)

4.2 Tlatša sekgoba se go tšweletša lefokokgopelo.

... se kgoge kgauswi le bana. (1)

4.3 Efa mantšu go tšwa temaneng ao e lego malatodi a mantšu a a latelago:

4.3.1 Gabotse (1)

4.3.2 Kgole (1)

4.4 Laetša sediri, tirwa le sedirwa lefokong le le thaletšwego. (3)

4.5 Ngwala lentšu le TEE sebakeng sa sekafoko se se kotofaditšwego (1)

[10]

POTŠIŠO 5

5.1 Phošolla mantšu a a kotofaditšwego ka go a ngwala ka polelo ya Sepedi.

[Seswantšho se tšwa go *Sunday Times*, 25 Oktobere 2009]

(5)

5.2 Bala mafoko a a latelago gomme o arabe dipotšišo tša go a latela.

Hlalefela sekoloto/mokitlana

1. Go adimana tšhelete go lokile.
2. Go tšea sekoloto go lokile.

[Boitlhamelo]

- 5.2.1 Kopanya mafoko a mabedi a ka godimo ka lekopanyi le 'le' go hlama lefokontši. (2)
- 5.2.2 Efa bontši bja mantšu a:
- (a) tšhelete (1)
- (b) sekoloto (1)
- 5.2.3 (a) Tsopola mohlala wa ledirani go tšwa lefokong. (1)
- (b) Ngwala ledirani leo bjalo ka:
- (i) Lediregi (1)
- (ii) Lediredi (1)
- (iii) Lediriši (1)
- 5.2.4 Tlatša sekgoba se se tlogetšwego ka lebotšiši la maleba. (2)
- ... o hlalefela sekoloto? [15]

POTŠIŠO 6

Lebelela seswantšho se gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

[Inthanete]

6.1 Ngwala EE goba AOWA mo mafokong a a latelago.

(a) Go iša letsogo ke go betha. (1)

(b) Lentšu le 'mosatšana' bjalo ka ge le dirišitšwe le tšweletša maikutlo a lerato. (1)

6.2 Ngwala nyenyefatšo ya lentšu le 'letsogo'. (1)

6.3 Laetša hlogo, modu le moselana mo lentšung le 'mosatšana'. (3)

6.4 Hlaola lebopi lefokong la 2 o be o laetše gore ke la mohuta ofe. (2)

6.5 Ngwala maswaodikga a nnete lefokong le:

lesiba o betha mokgaetši. (2)

[10]

POTŠIŠO 7

7.1 Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

Magato a go ngwadiša nomoro ya gago ya mogala wa selefounu go ya ka molao wa RICA.

1. Etle le bohlatse bja tše di latelago e sa le ka pela.

a. Lengwalo la boitsebišo

b. Fao o dulago

2. O tle ka dinako tša mošomo. Ge o ka tla mesong, go a šomega. Methaladi e ba e **metelele**, ka matena e ba e ... mola mathapama e eba e **meteleletelele**.

[Boitlhamelo]

7.1.1 Tsopola mohlala wa lerui go tšwa lefokong le le kotofadišwego. (1)

7.1.2 Tsopola leadingwa go tšwa temaneng. (1)

7.1.3 Hlaola lehlathi la nako go tšwa lefokong la 2. (1)

7.1.4 Tlatša sekgoba mo lefokong la 2 ka tekatekanyo ya maleba. (1)

7.1.5 Lediriši le 'ngwadiša' le tšwa lediring lefe? (2)

7.2 Lebedišiša papatšo ye e latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

KE A BOIFA

GP

Ditsela tša rena di ka ba kotsi. Ka go lefela bonnyane bja R58,00 ka kgwedi o ka šireletšwa.

O phela o le mo kotsing, go sa kgethe gore o mo kae, ka gobane kotsi e hlaga mola o se wa e letela. Tšhireletšo ya kotsi ye e abiwago ke **Hollard** e tla fa baleloko R200 000 ka nako ya kotsi goba ya bogole bja go hlolwa ke kotsi.

Romela molaetša wa SMS go 071 670 1286 re tla go leletša mogala.

[Boitlhamelo]

7.2.1 Ke eng se se bapatšwago fa? (2)

- 7.2.2 Na papatšo ye e lebišitšwe go sehlopha sefe sa batho? (1)
- 7.2.3 Ke ka lebaka la eng go dirišitšwe nomoropla ya Profense ya Gauteng? (2)
- 7.2.4 Ke eng seo se goketšago batho go tšea pholisi le khamphani ye? (2)
- 7.2.5 Ge o lebeletše R200 000 e ka thuša ba leloko goba motho ge a golofetše? Efa lebaka la karabo ya gago. (2)
- [15]**

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 60

KAROLO YA D: DINGWALO**DIKANEGELOKOPANA****POTŠIŠO 8: *Ke Bophelo* – SJ Chokoe**

Mo karolong ye araba potšišo e TEE fela, 8.1 goba 8.2.

8.1 Ka Swele Ka Kgang

Bala setsopolwa se se latelago gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

Setsopolwa A

'Mofahloši, ke kgopela go le romela toropong. Go na le puku ye nngwe ke nyaka le nthekela yona. A le tla ba le nako?'
A se be le nako bjang? Ka thothomelo yeo a sa nyakego e lemogwa, a bula molomo Rapelo.
'Nako ga se bothata. Bjale ke tla re ke yo rekela mang puku? Ke kgopela go tseba leina la gago.'
'Nna ke Sekgopetšana. Gae ke Alexandra.' Ya ikhomolela naletšana, ya bula sekhwama go ntšha tšhelete.
'Tšhelete ga e tshwenye; ke tla e reka, wa tla wa ntefa ka morago.'
'Nka leboga.'
'Go ka leboga nna.'

[Letl. 73]

- 8.1.1 Tikologo ya setsopolwa se ke efe? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 8.1.2 Mantšu a Rapelo mo setsopolweng a mo tšweletša e le motho wa mohuta mang? (2)
- 8.1.3 Bohlokwa bja poledišano ke eng setsopolweng se. (2)
- 8.1.4 Ke ka lebaka la eng mongwadi a bitša Sekgopetšana naletšana. (2)

A tsoga go sa sa Rapelo, mmele wa bolaišwa meetse. Go sa šetše diiri tše mmalwa, a itahlela sefatanageng sa gagwe a leba toropong. A emaema le toropo, gwa ba gwa šala seripagare sa iri pele nako ya tlhakano e fihla. A napa a itahla lefelong la kopano-hoteleng. A lebelela nako kgafetšakgafetša, a fela pelo ya go kopana le naletšana. A sa le ka sefatanageng, mahlo a tanyega ge seetšana se re ba! Pele ga gagwe. Aowa, ba gahlane, lerole a le thunye!

Sekgopetšana, ge o bona ke le bjalo ke tšwele ka motse ka moka. Ke tšwele, ke tšere tšohle tšeo di nyakegago ntweng. Ke re ke tšwele, ga ka šia selo.' A homola sebakanyana mare a mo eme mogolong. O reng a rema ka dika a sa no rema pha? O reng a dikelela legora pele a ka tsena ka tšhemong? O gakanegile Sekgopetšana, ga a kwešiše polelo ya Rapelo.

[Letl. 74]

- 8.1.5 Moanegwathwadi ke mang mo kanegelokopaneng ye? Fahlela karabo ya gago. (3)
- 8.1.6 Ke moya ofe wo o fokago setsopolweng se. Fahlela karabo ya gago. (2)
- 8.1.7 Maikutlo a gago ke afe mabapi le mofahloši wa go ratana le moithuti? Fahlela. (3)
- 8.1.8 'Lerole a le thunye'. Na mmolelwana wo o ra go reng? (2)
- 8.1.9 Na kanegelokopana ye e fedile bjang? (2)
- [20]**

GOBA

8.2 Le a wela

Bala setsopolwa se se latelago gomme o arabe dipotšišo tša go se latela.

Setsopolwa B

Ngwana o tsene gabotse a etšwa madišong, a tsena a hlahlela dipudi ka moka. Mola a fetšago a tsena ka lapeng, a re go tamiša, molomo wa napa wa tswalelega; leoto la thoma go kokomoga. Ngwana yola wa batho ke mogologolo. Go tla thweng gobane ga a ntšha lentšu le le letee? Go phethegile, le wetše le yena o wetše!

Tša poloko di rulagantšwe, ebile le lona letšatši la gona le fihlile. Ba tšwele batho, ba tlile polokong ya modišana wa go hwa ka semaka. Go tletše, go tlile le boLeawela. Tša poloko di phethilwe, gomme bohle ba boetše lapeng la Lethoke go hlapa le go fihlolla.

'Wena Leawela, o se ke wa tsena ka mo ga ka. Ga se nke wa gata ka mo ga ka, eupša lehono, ka morago ga lehu la ngwana wa ka, o nyaka go tlo ja ka mo. Ntšwele motse moloi tena.' A wela Leawela godimo mokgalabje Lethoke, a se nyake go mmona le ka leihlo. A a kwa mantšu a Leawela, pelo ya fifala, a bona sefifi le eja motho letšatši, a lebelela le mokgalabje Lethoke, a ntšha sa mafahleng:

'Go lokile monkane. Le la lehono le a wela. Re tla kopana.' A se a kwešiše mantšu a mokgalabje Lethoke, a a kgaphela ka thoko. Etse yola mokgalabje Leawela o sepetše!

[Letl. 69]

- 8.2.1 Go foka moya wa mohuta mang setsopolweng se? Fahlela karabo ya gago. (2)
- 8.2.2 Leina la Leawela le nyalelana bjang le ditiragalo tša kanegelokopana ye? (2)

- 8.2.3 Tsopola lefoko leo le laetšago gore tikologo ya setsopolwa se ke ya sekgale. (2)
- 8.2.4 Ke tiragalo efe yeo e hlotšego lehu la morwa wa Lethoke? (2)
- 8.2.5 Setsopolwa se se tšweletša Lethoke e le motho wa mohuta mang? Fahlela. (2)
- 8.2.6 Na mongwadi o šupa eng ka mantšu a a thaletšwego? (6)
- 8.2.7 Na bohlokwa bja poledišano ke eng mo setsopolweng se? (2)
- 8.2.8 Maikutlo a gago ke afe mabapi le mantšu a mokgalabje Lethoke mo setsopolweng se? Fahlela karabo ya gago. (2)
- [20]**

PALOMOKA YA KAROLO YA D: 20
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 120